

Escultura central del retaule de Sant Narcís a la capella de la catedral de Girona dedicada al sant bisbe gironí. Obra de Pau Costa per encàrrec del canonge Narcís Bofill, aquest retaule de 1710-1718 és coetani de les darreres obres del mestre de capella Josep Gaz.

Músiques barroques per a sant Narcís Josep Pujol i Coll

Durant els segles XVII, XVIII i fins ben entrat el segle XIX, els villancets foren les mostres musicals més solèmnes del culte gironí a sant Narcís. Qualsevol que s'hagi interessat per la música del barroc a les nostres contrades haurà comprovat que, per la seva freqüència, el villancet és un tipus de peça recurrent que omple els arxius musicals d'esglésies i catedrals. De fet, la seva creació era una de les tasques importants dels mestres de capella, que tenien l'obligació de compondre'n i estrenar-ne amb motiu de cadascuna de les festivitats importants del calendari litúrgic. Tot i que actualment associem el terme a dates nadalenques, el Nadal era tan sols una entre les moltes festes durant les quals la capella catedralícia cantava villancets. A la catedral de Girona, el cicle anual era ple d'ocasions per escoltar aquestes peces: per Nadal, per la processó de Corpus, en festes marianes com l'Assumpció o la Immaculada (cal no oblidar que la catedral està sota l'advocació de santa Maria), per Pasqua o per la festivitat de determinats sants, entre els quals destaca, òbviament, sant Narcís. Vegem uns quants exemples d'aquestes peces musicals gironines, conservades en partitures manuscrites a l'Arxiu Capitular de la catedral (ACG) o a la Biblioteca de Catalunya (BC).

El primer villancet, dubtós

L'entrada de les noves tendències musicals del barroc va coincidir a Girona amb la reorganització de la capella de música de la catedral i la convocatòria d'oposicions per a la plaça de mestre titular, càrrec que va obtenir Tomàs Cirera el 1630. Així, fins al 1642 Cirera va regir una agrupació de cantaires i instrumentistes prou nodrida, si ens refiem de la plantilla que reclamen les seves obres, sempre a vuit parts i distribuïdes en dos cors, segons el nou estil policoral que es va anar implantant al llarg del segle XVII. Amb Cirera, doncs, s'inicià la

música barroca a les comarques gironines, però tota la seva producció ha desaparegut llevat de tres obres. Una d'aquestes, *Tened a la justicia* (BC, M. 774/15), ha estat interpretada per Francesc Civil com si fos dedicada a sant Narcís, en relacionar-la amb la renovació del culte i la devoció al sant pròpies de la mateixa època (CIVIL, 1973, p. 137). D'entrada, tanmateix, no hi ha la seguretat que la peça esmentada sigui un villancet: a favor hi juga l'estructura bipartida de la peça, molt pròpia –però no exclusiva– dels villancets siscentistes, que es componien d'un *estribillo* inicial i unes *coplas* amb diferents lletres; en contra hi ha l'ambigüitat del títol i la de la mateixa lletra, que dialoga un empresonament, escena freqüent en les històries de martiris de qualsevol sant. En mostrem un fragment de les cobles, a 3 veus:

–Presento esta comisión
del alto Juez soberano
para que os eche la mano
y haga en vos execución.
–Yo estoy en sagrado aquí,
no podeis prenderme vos.
–Cómo no?
–Aquí, de Diós!
–Asídmale!
–Vos a mí!
–Aquí de Diós!

Un dels interrogants que sempre apareix en aquestes peces és l'autoria de la lletra. Cirera havia utilitzat part d'una *letrilla* de Góngora per a una peça, *A qué nos convidas, Bras*, i n'havia reutilitzat de procedents d'altres villancets, però hom ignora d'on prové la de *Tened a la justicia*. De vegades els mestres de capella recorrien a poetes locals, normalment de poc prestigi (als cercles poètics castellans se'ls coneixia amb el nom despectiu de *villanciqueros*), però en el cas gironí es fa molt difícil, ara per ara, saber d'on provenen la majoria dels textos que comentarem.

Cal esperar fins a Francesc Soler, ja a final del segle XVII, per trobar noves referències musicals del culte a sant Narcís. Entre Cirera i Soler, és a dir, entre el 1642 i el 1682, la capella va ser portada per integrants de la mateixa capella de música, com el tenor Joan Baptista Ferrer o Josep Mestres, o per interins com Joan Baptista Mallado (1650) o Francesc Anglaseu (1652), que no han deixat obra. Finalment, el 1664 se'n feu càrrec Felip Parellada, un gironí del qual només s'ha conservat una sola peça musical, malgrat que va dirigir la capella durant quinze anys.

Ressons del setge de 1684

Potser els exemples més espectaculars de villancets a sant Narcís són els que el mestre Francesc Soler (ca. 1645–1688) va compondre amb motiu d'una ocasió força especial. Entre els dies 12 i 31 de maig de 1684 la ciutat va haver de resistir un altre dels setges a què la història l'ha acostumada, aquella vegada sota l'encalç de les tropes franceses dirigides pel mariscal marquès de Bellesfonds. L'assalt a les muralles es va produir la nit del 24 de maig i fou contrarestat per l'activa resistència dels gironins, que aconseguiren la retirada dels francesos, no pas sense nombroses morts d'uns i altres. Els setges, les mosques i sant Narcís semblen entortolligar-se sense remei, ja que la intercessió del sant i les seves enganxoses acompanyants es va considerar decisiva per a la victòria (ALBERCH, 2001, p. 24). Calia celebrar-la amb tota pompa, però no pas immediatament –tenint en compte els més de quatre mil morts, captius o ferits–, sinó més endavant. Així, el 24 de maig de 1686, al cap d'un parell d'anys justos, es va commemorar aquella jornada mitjançant una festa que va cobrir tant la vigília, amb unes completes, com la mateixa diada, amb una missa solemne i un villancet a sant Narcís, tots amb la decisiva intervenció de Francesc Soler, mestre de la catedral des de 1682. El musicòleg Francesc Bonastre, que n'ha editat les completes (BONASTRE, 1988), aventura la hipòtesi que el villancet al sant deu ser el que duu per títol *Para qué es la fiesta* (BC, M. 773/15), a 15 veus i tres acompanyaments, la intervenció de dos violins i un violó, dues xeremies i un sacabutx. Tanmateix, Francesc Civil havia establert per a la mateixa celebració un altre villancet, *Altiya nube* (BC, M. 700/1), també a 15 veus però amb una distribució vocal i instrumental diferent, sense la corda. El principal argument de Civil és la lletra d'aquest villancet, plena de referències a les circumstàncies bèl·liques i d'un patriotisme encès. Vet-ne aquí un fragment:

COPLAS (*solos*): Con iras llega una nube
hasta la esfera del sol
y lloran niños temiendo
la tempestad del rigor.

Al compás de la campana
bom, bom, bom... favor.
A tan lastimoso daño
acuda tu protección.

(*airoso*) Viva Narciso, y apláudele el pueblo
que la victoria se debe a su esfuerzo [...]

Mort de sant Narcís, en una pintura lateral del retaule setcentista de Pau Costa. Una escena similar és la que podria representar, musicalment, l'obra *Tened a la justícia*, de Tomàs Cirera.

Com és habitual, més que la lletra, són destacables en els villancets els efectes musicals per descriure-la, en aquest cas sobretot a l'hora de representar com es congria una tempesta, els trons i els tocs de les campanes, la joia de la victòria i tants d'efectes dramàtics propis del barroc.

És plausible que un dels dos villancets fos escrit per al mateix any de 1684, poc després del setge i a pesar de les circumstàncies poc propícies, ja que una anotació al llibre de comptes de la catedral registra un pagament de 50 lliures a Francesc Soler, el 5 d'agost de 1684, per «albricias del treball de cantar la capella en dites festes per la dita victòria del citi de la present ciutat» (BONASTRE, 1988, p. 49). Val a dir, finalment, que Soler encara té un tercer villancet a sant Narcís, *Al jardín de la iglesia* (BC, M. 760/4), del 1683, i que Bonastre n'hi atribueix encara un quart d'anònim, *Alarma, soldados* (BC, M. 765/43). Algun altre villancet anònim dedicat al sant gironí resta sense situar, com *Narciso muy florido* (BC, M. 762), a 8 veus.

Paga la pena comparar el gènere del villancet amb altres manifestacions musicals coetànies de les quals ha quedat testimoni, com va fer anys enrere Francesc Civil des de les pàgines d'aquesta revista, en desempolsar el villancet *suara esmentat* (CIVIL, 1967). Amb aquesta intenció Civil hi recuperava uns goigs polifònics del 1687 dedicats també al sant gironí, amb la lletra de Cristòfol Pater i musicats per Antoni de Torrent, mestre de capella del convent de Sant Daniel. Tant a la tornada com en algunes cobles s'insisteix en el context bèl·lic i la intercessió providencial del sant que ja havíem vist al villancet:

Narcís sant de Déu amat
pregau a l'alta potència
que deslliure esta ciutat
de fam, guerra i pestilència.

[...]

Quant vingueren los francesos
los dexàreu a les fosques
y en los propis llocs ofesos
castigàreu ab les mosques.
Miracle tan señalat
sia de tanta excelència.

L'arrelament popular dels goigs feia que, a diferència dels villancets, el català en fos la llengua habitual, fet que en facilitava la comprensió al públic però que, segons els criteris de l'època, probablement els restava solemnitat. Tot i això, la factura musical d'aquesta composició, a vuit veus distribuïdes en dos cors, és prou ambiciosa. Finalment, una cançó popular aportada per Civil, *Les mosques de sant Narcís*, fa referència a aquests mateixos fets històrics, amb estrofes que aporten detalls precisos i interessants:

[...]

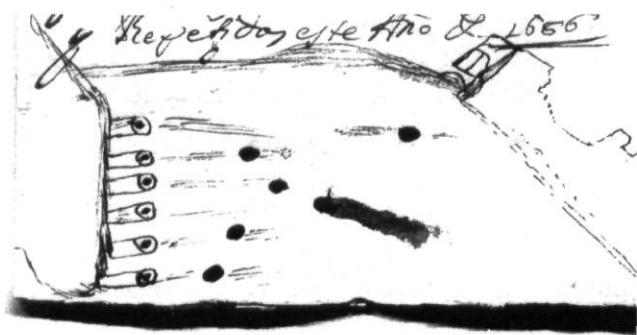
A vint y tres de maig
segon dia de Pasqua
has tingut tant empaig
que't féu caure en basca.
Bons són los ous ab closca
pel mal pegadís.
Fuig, que't pica la mosca
del gloriós sant Narcís.

[...]

Mil y dos cents tambors
toquen la generala;
pifres mil y dos cents
seguexen la campanya,
pensant que la batalla
los fóra molt felís.
Fuig...

En Bellafont pren mal
que quasi no's pot creure
jo crec que may pas més
tu tornaràs a veure
perquè l'aigua n'és tèrbola
y sap a estantís.
Fuig, etc. [...]

«Completas // de Fco. Soler maestro de la Chatedral / de Gerona pera la fiesta 24 de mayo / a Sn. Narciso día en que la muy fedilísima / y noble ciudad de Gerona y nunca vencida / haze gracias de la vitoria que alcansó / de las Armas francesas. Año 1684 / y Repite gracias tan devidas en dicho día / y repetidas este Año de 1686». El text del títol de la partitela del tible s'acompanya d'un grafit, probablement d'algun escolà, que esbossa el setge.

Villancets del segle XVIII

De Josep Gaz (1656–1713), que va substituir Francesc Soler al capdavant de la capella de música de la catedral des del 1690 fins al 1712, només en coneixem dos villancets i un solo que siguin dedicats a sant Narcís: *Hoy que de piedras preciosas* (BC, M. 766/19), *Hoy que cultos le dedican* (ACG, XLI: 51), i el solo *Jazmines y azucenas* (BC, M. 738/43). Aquesta escassa producció deixa entreveure la pèrdua de villancets de Gaz dedicats al sant, i més tenint en compte que en aquella època se'n celebrava la festa dues vegades l'any, el 18 de març i el 29 d'octubre. Si el primer és un ric villancet a 16 veus, l'altre, *Hoy que cultos le dedican*, a 10 veus, va ser reutilitzat per dedicar-lo també a sant Jeroni, segons es desprèn d'una altra còpia amb la lletra retocada. Per bé que no és un villancet sinó un solo per a tible, *Jazmines y azucenas* és una mostra interessant de la música de Gaz en llengua romanç, bo i mantenint encara uns instruments d'alè ja infreqüents en la seva època, una parella de baixonets, i amb uns sobtats canvis de *tempo* en la melodia, d'*airoso* a *espacio*, per expressar un text que, de nou, no podem pas considerar com la part més afortunada de la composició, ja que defuig qualsevol apropament al to popular per imitar de forma maldestra els models de la poesia culteranista castellana:

Jazmines y azucenas rinden su candor
al Narciso que bello se corona hoy.
Atiendan, escuchen, oigan y miren,
que ya nace ya muere, ya brilla
para ser de los cielos la maravilla.

COPLAS: En el jardín de Gerona,
hoy un narciso murió,
ya es grano que pasa en fruto,
el despojo de una flor. [...]

Juntament amb Francesc Soler i Josep Gaz, d'Emmanuel Gònima (1712–1792), mestre a la catedral entre 1735 i 1774, també se n'ha catalogat tota la producció (BONASTRE, 1988; RIFÉ, 1993; PUJOL, 2000). En canvi, no es pot dir el mateix de l'obra d'altres mestres de capella com Tomàs Milans, Francesc Juncà, Jaume Balias, Domingo Arquimbau, Josep Pons o Rafael Compta, tots ells mestres de capella setcentistes que ocuparen la plaça gironina en general per períodes més aviat curts. A partir de Gònima, però, sorprèn l'absència de villancets dedicats al sant, tot i que sí que se'n conserven goigs polifònics (sovint ja en castellà) i, en el cas de Josep Pons, el recitat i l'ària de baix d'un oratori dedicat a sant Narcís de final del s. XVIII. Ben segur que resten encara altres obres musicals dedicades al sant gironí, però ara per ara es fa difícil recensionar-les sense una exhaustiva catalogació prèvia.

Josep Pujol i Coll és escriptor i professor de l'Escola Superior de Música de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA:

- ALBERCH I FUGUERAS, Ramon (2001): *El miracle de les mosques i altres llegendes*. Girona: CCG Edicions (Llibres dels Quatre Cantons).
- BONASTRE, Francesc [introd.] (1988): *Completas a 15 - Francesc Soler*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya.
- CIVIL CASTELLVÍ, Francesc (1967): «San Narciso en la lírica musical del siglo XVII», a *Revista de Girona*, núm. 39, p. 48–54.
- (1973): «Compositores y organistas gerundenses en el siglo XVII», a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. XXI, p. 117–169.
- PUJOL I COLL, Josep (2000): *El mestre de capella Josep Gaz (1656-1713). Biografia i catalogació de la seva obra*. Treball de recerca de tercer cicle inèdit. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- RIFÉ I SANTALÓ, Jordi (1993): *Els villancets d'Emmanuel Gònima (1712-1792): un model de la transició musical del barroc al preclassicisme a la Catalunya del segle XVIII*. Tesi doctoral inèdita. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

